

בס"ד
"שיעורי ליל שישי"
בישיבה"ק ברכת יצחק
שנה י"ג

פרשת ויחי
האם יש חיוב להעיר את הישן לצורך
קיום מצוה

שמע ישראל מהיכן זכו ישראל לק"ש משעה שנטה יעקב למיטתה קרא לכל השבטים ואמר להן שמע משאני נפטר מן העולם אתם משתחווים לאלוה אחר מנין שכך כתיב (בראשית מט) הקבצו ושמעו בני יעקב וגו' מהו ושמעו אל ישראל אביכם אמר להן אל ישראל אביכם הוא אמרו לו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד והוא אומר בלחישיה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אמר רבי לוי ומה ישראל אומרים עכשיו שמע אבינו ישראל אותו הדבר שצויתנו נוהג בנו ה' אלהינו ה' אחד. (מדרי"ר ואתחנן)

להעיר את הישן למצות קריאת שמע

א. יש לדון האיר צריך לנהוג כלפי אדם ישן, שמחמת כן מפסיד קיום מצות, כגון ק"ש, תפילה, וכדומה, האם יש חובה להעירו כדי שיקיים המצוה, או דילמא שכיון שכעת הוא ישן, הרי הוא פטור או אנוס מלקיים המצות, ואין חיוב להעירו.

והנה לגבי קריאת שמע, הדבר מפורש בשו"ע (או"ח סי' ס"ג ס"ה) שכתב, אם היה ישן מצערים אותו ומעירים אותו, עד שיקרא פסוק ראשון והוא ער ממש, מכאן ואילך אין מצערים אותו כדי שיקרא והוא ער ממש, שאף על פי שהוא קורא מתנמנם יצא. מפשטות הלשון מבואר שיש חיוב להעיר את הישן כדי שיקיים מצות ק"ש וגם מצערים אותו לשם כך.

נמצא א"כ שנקט השו"ע שישן הוא גם בכלל בר חיובא, וכן אינו בגדר אנוס, ולכן חייבים להעירו. אלא שמהמשך לשונו שכתב ששאר הפרשיות אין צריך להעירו, אלא די בכך שקראה מתנמנם, משמע שלא מדובר באדם שישן ממש, אלא במתנמנם, ואולי יש לומר, שכוונת השו"ע לומר שבשביל פסוק ראשון, יש להעירו עד כדי מצב שהוא ער ממש, ולשאר הפרשיות, לא צריך להעירו עד כדי שיהיה ער ממש, אלא די בכך שיגיע לכלל מתנמנם. אך הגרש"ז אויערבך צ"ל (הליכות שלמה, ח"א מילואים סי' י"ב), כתב שהשו"ע עסיק במקרה שהיה מתנמנם. וכן משמע מרש"י בברכות (דף י"ג ב' ד"ה בפסוקא קמא) שהוא המקור לדברי השו"ע הנ"ל. (וכן הביאו מספר מקו"ח לחו"י)

אך אולי נאמר שרק במצות קריאת שמע שהיא קבלת עול מלכות שמים, נאמר דין זה, אבל לא בשאר מצות (כגון הישן ומחמת כן יפסיד מצות ד' מינים).

ובספר שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' צ"ז) דן האם ישן הוא בר חיובא, ומסקנתו, דישן אינו בר חיובא, לא למצוה ולא לעבירה. וכן הוא דעת הגרש"ז אויערבך צ"ל והעלה שאין צריך להעיר את הישן לק"ש, וכן

בראוהו ישן בבגד בן ד' כנפות בלא ציצית, א"צ להעירו. וכן חידש, שמותר להוציא את הישן מהסוכה, כאשר אין מקום, כיון דבעת שינתו לא עביד מצוה. וע"ע ברש"י ביבמות (דף נ"ד א' ד"ה ישן) שכתב שהטעם שישן לא קנה ביבמתו, משום דלאו בר דעת הוא ואין קנינו קנין. ואולי דברי רש"י נאמרו לגבי קנין ביבמתו, והגם של"צ כוונה לקנות, מ"מ צריך שיהיה בר קנין.

אולי יש להעירו מצד השבת אבידה

ב. ולאור דבריהן משמע שאם הוא ישן ממש, אין חיוב להעירו, לצורך ק"ש. אבל יש לדון שצריך להעירו מטעם אחר, והוא, שהנה כתב המנח"ח (מצוה רל"ט אות ד') שהרואה את חבירו עובר ע"ד איסור, מלבד חיוב תוכחה, מצווה חבירו בלאו דלא תעמוד על דם רעך, והעובר על איסור, אינו גרוע מרואה את חבירו טובע בנהר, שעליו להצילו, וגם חייב בעשה דוהשבותו, שמבואר בגמ' בסנהדרין (דף ע"ג א') שדין זה הוא גם בהשבת גופו, והצלתו מעבירה לא גרע מהצלת גופו דאבידת נפשו גרוע מהפסד של עבירת גופו. וכע"ז כתב בשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' ר"ד). אך לפמש"כ המנח"ח (מצוה רל"ז) שגם באבידת גופו, היכא שעושה כן מדעתו, אין מצוה של השבה, וכן לא עובר בלאו דלא תעמד, א"כ באופן שידוע שידוע שלא איכפת לישן להפסיד המצוה, אינו מחוייב להצילו.

עוד יש לדון שכל דברי המנח"ח אמורים באופן שיש נידון של הפסד מצוה, כגון שחייב במצוה ואינו מקיים, אבל להסוברים שישן אינו בר חיובא, הרי המצוה לדידיה שווה למניעת ריווח, ובכה"ג אין חיוב של השבה, למונעו מהפסד של מניעת ריווח וצ"ע.

דברי הפוסקים שישן הרי הוא בר חיובא אלא שהוא אנוס

ג. אך מדברי כמה פוסקים מצינו שישן הרי הוא בר חיובא, שהנה מצינו מקום נוסף בהלכה שיש להעיר את הישן כדי שלא יכשל באיסור, והוא בדברי הרמ"א (יו"ד סי' שע"ב ס"א) שכתב שכהן שהיה ישן באהל המת, צריך להקיצו ולהגיד לו שיצא. ומבואר שגם ישן הרי הוא בכלל בר חיובא של איסורים, וממילא ניתן לומר שה"ה לגבי מצות.

אלא שיש מקום לחלק ולומר, שגם אם נאמר שאין הכהן בר איסור כאשר הוא ישן, מ"מ עצם המציאות של טומאה היא חיסרון לכהן, ולכן שאני מקיום מצוה שבהעדרה הוא רק חסרון מעלה.

אך הנה ע"ד הרמ"א הנ"ל שפסק שיש להעיר את הכהן הישן באהל המת, כתב הש"ך (סק"ג) בשם המהרי"ל (שהוא המקור לדין זה) שאע"ג שהכהן הישן, אינו יודע שיש מת באהל, מ"מ איסורא עביד בשוגג, ואע"ג שאינו עושה מעשה, איסורא איכא בשוגג יע"ש. ומבואר שהגם שהוא ישן, מ"מ הרי הוא בגדר שוגג, ולא אומרים שכשהוא ישן אינו בר חיובא.

[ועי' בשו"ת קרן לדוד (לרבי אלעזר דוד גרינולד זצ"ל, סי' י"ח) שתמה, אמאי הוי בכלל שוגג, והרי היה ראוי יותר לומר שהוא בגדר אנוס. (והביא מכמה דוכתי בש"ס ששינה איקרי אנוס, כגון בגמ' בנדה דף י"ז וביומא דף כ"ב). ומ"מ משמע מדברי המהרי"ל, שישן הרי הוא בר חיובא].

וע"ע בקהילות יעקב (החדשים, שבת סי' ל"ד) שהביא מדברי התוס' בסנהדרין (דף מ"ז) שמקריבים קרבן על אדם גם כשהוא ישן, הגם שכעת אינו בר דעת, וע"כ חשיב בר חיובא. אך דעת רבינו יונה שם, שלא מקריבים, והיה נראה שסובר שישן אינו בר חיובא. (וע"ע שדי חמד מערכת י"ד כלל ל"ב ובבן איש חי-שנה א' האזינו הל' ח').

עוד יש יל"ע בזה, מהגמ' בסוכה (דף כ"ט א') שהיה ישן תחת הסוכה וירדו גשמים, וירד, אין מטריחין אותו לעלות עד שיאור. ומשמע שמכיון שההליכה לסוכה באמצע שינתו היא בכלל טירחה, לא חיבוהו לעשות כן, ואילו ישן אינו בר חיובא, למה הוזקקנו לטעם של טורח. וע"ע בגמ' בגיטין (דף ע' ב') ר"ל מדמי ליה לישן ור"י מדמי ליה לשוטה. ומשמע דיין אינו בכלל שוטה. וברמ"א (אבהע"ז סי' קל"ח ס"ג) ובפמ"ג (משב"ז סי' נ"ה סק"ד) שאפשר לצרף את הישן למנין לצורך אמירת קדיש.

ד. וע"ע באגר"מ (יו"ד ח"א סי' ר"ל) שנשאל, האם מותר לכהן להטמאות בעת ניתוח מאבר המת, והשיב, **שישן הרי הוא בר חיובא במצות**, אלא שהוא בגדר אנוס, וממילא בגוונא שידע מלכתחילה שרוצים לטמאותו, בעת שישן, הרי אסור לו להרשות זאת, ואם הרשה לעשות כן הרי הוא פושע. ועצם החילוק של האגר"מ שכתב שאם יודע מלכתחילה שיטמאוו, אינו בכלל אנוס, מלבד שמילתא דמסתבר הוא. הרי הדבר מבואר גם בתוס' בב"ק (דף ד' א' ד"ה כיון) שכתב משמיה דהירושלמי, דהא דשנינו, אדם מועד לעולם בין ער ובין ישן, מדובר שהלך לישון אצל הכלים, אבל אם ישן והביאו כלים אצלו ושברן פטור, דהם גרמו לו יע"ש. והיינו שהפשיעה היא רק בגווי שידע מראש שעלול בשינתו לשבור את הכלים, אבל כשאינו יודע, הרי זה בגדר אנוס ופטור.

מה הדין כשיודע טרם לבזו לישון שיפסיד המצוה

ה. ומעתה בבואנו לדון האם יש חיוב להעיר את הישן לצורך קיום מצות ק"ש, הרי לסוברים, שישן הוא פטור מטעם שהוא אנוס, א"כ במקום שידע מראש שעלול להפסיד מצות ק"ש, הרי נפיק מכלל אנוס ויש להעירו, וא"כ מש"כ השו"ע שיש להעיר את הישן, צ"ל שמדובר בכה"ג שאינו בכלל אנוס. אבל במקום שהניח שעון מעורר, או שמינה שליח, ומאיזה טעם לא עוררוהו, הרי הוא בכלל אנוס, ואין חובה להעירו לצורך ק"ש.

אבל לסוברים שישן אינו בכלל קיום מצות ודמי לשוטה, (והשו"ע מדבר במקרה שהוא מתנמנם) אזי פטורים מלהעירו, אף בגוונא שידע מראש, שהוא עלול להפסיד מחמת שינתו מצות ק"ש. אך יש להעיר בזאת, שהנה השערי תשובה (או"ח ר"ס תרל"ט) הביא משמיה דרב האי גאון בתשובתו, לגבי שני שותפין, שיש ברשותם סוכה קטנה שאינה מכילה, יותר מכדי לינת אדם אחד, כיצד ינהגו, והשיב, שכל אחד ישן לילה אחד לסירוגין, או כל אחד מקצת הלילה. והק' הגרש"ז אדידיה, שמכיון שאפשר להוציא את האדם מהסוכה אחר שישן, א"כ ימתין האחד עד שחבירו ירדם ואזי יציאו מהסוכה ויתפוס את מקומו. והשיב, שכל מה שאומרים שישן אינו בר חיובא, היינו בגוונא שלא נודע לו בעת שהלך לישון, שיפסיד המצוה, אך אם יודע שיפסיד המצוה אסור לו ללכת לישון, ואם הולך לישון הרי הוא פושע, ולכן לא ניתן לקבוע חלוקה בין השותפים באופן כזה. והנה בשלמא אילו היינו דנים לפטור את הישן מן המצות מטענת אנוס, שפיר ניתן לומר שכשיודע מלכתחילה שיפסיד המצוה, אינו בגדר אנוס, אבל אם נאמר כפי הסוברים שישן אינו בר חיובא, היכן מצינו שיש איסור לאדם לגרום לעצמו שלא יהיה בר חיובא. אך יע"י בגמ' בנזיר (דף כ"ג א') שמבואר שם שאמרו שם על לוט "ופושעים יכשלו בהם" היינו משום שלא היה לו לשתות, אחר שידע מה אירע עמו בלילה הראשון כששתה, ומכאן שגם המכניס עצמו לגדר שוטה ע"י שישתכר הרי הוא פושע.